

دیدگاه عالمان شیعه درباره مصائب حضرت فاطمه علیها السلام در طول تاریخ چگونه بوده است؟

درآمد

جستجوگری در مستندهای روایی و تاریخی، حکایت از زندگانی پر آلام حضرت فاطمه سلام الله علیها در دوران کوتاه پس از شهادت رسول خدا صلی الله علیه و آله، دارد. بر پایه این مستندها، تمامی این مسائل در راستای دفاع از امامت امیرمومنان علیه السلام بوده است. نویسند با توجه به اهمیت این موضوع، در نگارش-هایی جداگانه به بررسی مصائب این بانو، با استناد به میراث حدیثی امامیه پرداخت. حال در این نوشتار دیدگاه دانشمندان امامی را در این باره ارائه می کنیم.

رویکرد عالمان امامی

دانشمندان امامی از دیر هنگام، دغدغه ثبت مصائب حضرت فاطمه سلام الله علیها را داشته و در این راستا قلم فرسایی کردند. البته اصرار این عالمان دلائلی دارد که در جای خود قابل بررسی است. کوشش این اندیشمندان را می توان در میراث کلامی، حدیثی و فقهی شان به نظاره نشست. در ادامه نمونه هایی از دیدگاه این عالمان تقدیم می گردد:

۱. نعمانی (ره):

نعمانی معروف به ابن ابی زینب، متوفای حدود ۳۶۰ ق، مصائبی که بر حضرت فاطمه سلام الله علیها توسط حکومت وقت روا گشته را بسیار درد آور معرفی می کند و می گوید:

فلو لم یکن فی الإسلام مصیبة ... إلا ما لحق فاطمة علیها السلام حتی مضت
غضبی علی أمة أبیها و دعاها ما فعل بها إلى الوصیة بأن لا یصلی علیها أحد منهم لكان
عظیما.

اگر در اسلام هیچ مصیبتی نبود مگر آنچه که به فاطمه سلام الله علیها (از سوی دستگاه خلافت) رسید تا به آنجا که از این دنیا رخت بر بست در حالی که بر اُمت پدرش غضبناک بود. همچنین باعث آن شد که وصیت کند تا احدی از آنان بر او نماز نگذارند، هر آینه مسأله‌ای بسیار بزرگ و درد آور است.

النعمانی، ابي عبد الله محمد بن ابن إبراهيم بن جعفر الكاتب المعروف بـ ابن أبي زينب النعماني (متوفای ۳۶۰هـ)، الغيبة، ص ۵۵، تحقیق: فارس حسون کریم، ناشر: أنوار الهدی، چاپخانه: مهر - قم، چاپ: الأولى ۱۴۲۲

۲. شیخ صدوق (ره)

شیخ صدوق متوفای ۳۸۱ ق، در یک جا به مناسبتی سخن از سقط محسن به میان می آورد و می نویسد:

هو (المحسن) السقط الذي ألقته فاطمة عليها السلام لما ضغطت بين البابين.

محسن همان جنینی است که فاطمه آنگاه که بین دو درب مورد فشار قرار گرفت، او را انداخت.

الصدوق، ابو جعفر محمد بن علي بن الحسين، (متوفای ۳۸۱هـ)، معاني الأخبار، ص ۲۰۶، ناشر: جامعه مدرسین، قم، اول، ۱۴۰۳ ق.

و در باب زیارت آن بانو، هم اینگونه می گوید:

السَّلَامُ عَلَيْكِ يَا بِنْتَ رَسُولِ اللَّهِ ... السَّلَامُ عَلَيْكِ أَيَّتُهَا الصَّديقَةُ الشَّهِيدَةُ ... السَّلَامُ عَلَيْكِ أَيَّتُهَا الْمَظْلُومَةُ الْمَغْصُوبَةُ السَّلَامُ عَلَيْكِ أَيَّتُهَا الْمُضْطَهَدَةُ الْمَقْهُورَةُ.

سلام بر تو ای دختر رسول خدا ... سلام بر تو ای صدیقه شهیده ... سلام بر تو که مورد ظلم واقع شدی و حق تو غضب شد. سلام بر تو که مورد ستم واقع شدی.

الصدوق، ابو جعفر محمد بن علي بن الحسين (متوفای ۳۸۱هـ)، من لا يحضره الفقيه، ج ۲ ص ۵۷۳، تحقیق: علي اكبر الغفاري، ناشر: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

۳. شیخ مفید (ره):

شیخ مفید متوفای ۴۱۳ ق، نیز در باب زیارت این بانو، به شهادت او تصریح

می کند و می نویسد:

فَإِذَا أَرَدْتَ زيارَتَهَا فَفِ بِالرَّوْضَةِ وَقُلِ السَّلَامُ عَلَيْكِ ... يَا سَيِّدَةَ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ
أَيَّتُهَا الْبَتُولُ الشَّهِيدَةُ ...

هر گاه اراده نمودی زیارت کنی آن بانو را، در روضه توقف کن و بگو: سلام بر تو ای سرور بانوان عالم. ای بتول شهیده.

الشیخ المفید، محمد بن محمد بن النعمان ابن المعلم ابي عبد الله العکبری البغدادي (متوفای ۴۱۳ هـ)، کتاب المزار مناسک المزار، ص ۱۷۹، تحقیق آیه الله السید محمد باقر الأبطحي، ناشر: دار المفید للطباعة والنشر والتوزيع - بیروت، الطبعة: الثانية، ۱۴۱۴ هـ - ۱۹۹۳ م

۴. سید مرتضی (ره)

سید مرتضی، دانشمند معروف امامی در قرن پنجم، مواردی از مصائب حضرت فاطمه سلام الله علیها، از جمله تهدید به آتش کشیدن درب خانه این بانو توسط برخی سردمداران خلافت را مطرح می کند و می گوید:

هذا الخبر (فاطمة) يا ابن الخطاب أترأك محرقا علي بابي قال: نعم (...) قد

روته الشيعة من طرق كثيرة ... وأي اختيار لمن يحرق عليه بابه حتى يبايع؟

این روایت را (فاطمه گفت ای پسر خطاب آیا می خواهی خانه ام را بر سرم آتش بزنی؟!)

شیعه از طریقهای گوناگونی نقل کرد. حال این چگونه اختیاری است که درب خانه کسی آتش زده شود تا بیعت کند؟

الشریف المرتضی، علی بن الحسین الموسوی (متوفای ۴۳۶ هـ)، الشافی فی الإمامة، ج ۳ ص ۲۴۱، تحقیق و تعلیق: السید الحسینی الخطیب، ناشر: مؤسسة إسماعیلیان - قم، چاپ: الثانية، سال چاپ ۱۴۱۰

۵. شیخ طوسی (ره):

شیخ طوسی دیگر دانشمند پرآوازه قرن پنجم، ضرب فاطمه سلام الله علیها توسط خلیفه دوم و سقط محسن را مساله ای اتفافی در میان شیعیان خواند و روایت های آن را مشهور شمرد. متن کلام او چنین است:

و المشهور الذي لا خلاف فيه بين الشيعة: أن عمر ضرب علي بطنها حتى اسقطت

فسمي السقط محسنا و الرواية بذلك مشهورة عندهم.

اختلافی بین شیعیان نیست که عمر بن الخطاب بر شکم فاطمه سلام الله علیها زد تا آنکه فرزندش را سقط کرد و آن فرزند محسن نامیده شد. روایت در این باره نزد شیعیان مشهور است.

الطوسی، الشیخ ابوجعفر، محمد بن الحسن بن علی بن الحسن (متوفای ۴۶۰ هـ)، تلخیص الشافی ج ۳ ص ۱۵۶

۶ و ۷. ابو الصلاح حلبی و قاضی ابن براج (رحمهما الله)

ابو الصلاح حلبی و قاضی ابن براج هم از جمله دانشمندان قرن پنجم اند که بر این موضوع تاکید کردند. مسائلی مانند هجوم به خانه دختر رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم و شهادت آن بانو از جمله مسائلی است که در کلمات این دو نفر به چشم می خورد. متن هر کدام به ترتیب چنین است:

ومما یقدح فی عدالة الثلاثة ... إحضار الحطب لتحریق منزله والهجوم علیه بالرجال من غیر إذنه واضطرارهم بذلك زوجته وبناته وغیرهم إلى الخروج عن بیوتهم.

از جمله مسائلی عدالت سه خلیفه را مورد خدشه قرار می دهد... آماده کردن هیزم برای به آتش کشاندن منزل علی علیه السلام (و فاطمه) و هجوم بر آن خانه بدون اجازه او و مضطر کردن همسر و دختران او و سایر افراد در خانه، به خارج شدن از منزلشان، می باشد.

الحلبی، أبو الصلاح (متوفای ۴۴۷هـ)، تقریب المعارف، ص ۲۳۳، تحقیق: فارس تبریزیان الحسون، سال چاپ: ۱۴۱۷ - ۱۳۷۵ ش.

زیارة مولاتنا السیدة فاطمة صلوات الله علیها) السلام علی البتول الشهیدة ... السلام علیک أیتها المظلومة.

(برای) زیارت دختر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم، چنین می گویی: سلام بر تو ای بتول شهیده.

القاضی ابن البراج، عبد العزیز بن البراج الطرابلسی (متوفای ۴۸۱) / المهدب، ج ۱ ص ۲۷۷، تحقیق: مؤسسة سید الشهداء العلمیة / إشراف: جعفر السبحانی، ناشر: مؤسسة النشر الإسلامی التابعة لجماعة المدرسین، قم

۸. ابن شهر آشوب (ره):

در قرن ششم هم ابن شهر آشوب مازندرانی با تصریح به شهادت این بانو از او با عنوان " الْمَظْلُومَةُ الشَّهِيدَةُ " یاد کرد.

ابن شهر آشوب، رشید الدین ابی عبد الله محمد بن علی السروی المازندرانی (متوفای ۵۸۸هـ)، مناقب آل ابی طالب، ج ۳ ص ۱۳۲، تحقیق: لجنة من أساتذة النجف الأشرف، ناشر: المكتبة والمطبعة الحیدریة، ۱۳۷۶هـ - ۱۹۵۶م.

۹. سید بن طاووس (ره):

سید بن طاووس دانشمند نام آشنای قرن هفتم، ظلم بر فاطمه سلام الله علیها توسط خلیفه اول و دوم را مورد اتفاق علماء اهل بیت علیهم السلام می داند. او می گوید:

وعلماء أهل البيت عليهم السلام لا يحصى عددهم وعدد شيعتهم إلا الله تعالى ،
وما رأيت ولا سمعت عنهم أنهم يختلفون في أن أبا بكر وعمر ظلما أمهم فاطمة عليها
السلام ظلما عظيما.

دانشمندان اهل بیت علیهم السلام، تعدادشان و تعداد شیعیانشان قابل شمارش نیست. از کسی از آنان ندیدم و نشنیدم که اختلاف داشته باشند در اینکه ابوبکر و عمر بر مادرشان فاطمه علیها السلام، ظلم بزرگ روا داشتند.

ابن طاووس الحلبي، ابي القاسم علي بن موسى (متوفاي ٦٦٤هـ)، الطرائف في معرفة مذاهب الطوائف، ص ٢٥٢، چاپخانه: الخيام - قم، چاپ: الأولى ١٣٩٩

۱۰. خواجه نصیر طوسی (ره):

خواجه نصیر طوسی اندیشمند کم نظیر قرن هفتم نیز به برخی مصائب این بانو اشاره می کند و می نویسد:

وبعث (ابوبکر) إلى بيت أمير المؤمنين عليه السلام لما امتنع من البيعة فأضرم فيه النار وفيه فاطمة والحسن والحسين وجماعة من بني هاشم.

آنگاه که علی علیه السلام از بیعت با ابوبکر امتناع ورزید، او به سوی خانه آن حضرت (و فاطمه) فرستاد پس در آنجا آتش روشن کرد در حالی که فاطمه، حسن، حسین و عده ای از بنی هاشم، در آن بودند.

الحلي، الحسن بن يوسف (متوفاي ٧٢٦هـ)، كشف المراد في شرح تجريد الاعتقاد، ص ٥١١،

۱۱. علامه حلی (ره):

علامه حلی در توضیح گفتار پیشین استادش خواجه نصیر، موضوع ضرب فاطمه سلام الله علیها و سقط محسن را بدان اضافه نمود و نوشت:

وضربت فاطمة عليها السلام فألقت جنينا اسمه محسن.

فاطمه سلام الله علیها مورد ضرب واقع شد پس جنینی را که اسمش محسن بود انداخت.

الحلي، الحسن بن يوسف (متوفى ۷۲۶هـ)، كشف المراد في شرح تجريد الاعتقاد، ص ۵۱۱

۱۲. فاضل مقداد (ره):

فاضل مقداد، متکلم مشهور قرن هشتم، بار دیگر موضوع ضرب و سقط را در کنار برخی مسائل دیگر مطرح نمود و اینگونه نگاشت:

بعث (ابوبکر) إليها عمر حتى ضربها على بطنها و أسقطت سقطا اسمه محسن و أضرم النار ليحرق عليهم البيت و فيه فاطمة عليها السلام و جماعة من بني هاشم فأخرجوا عليًا عليه السلام قهرا.

خليفة اول، عمر بن الخطاب را به سوی فاطمه فرستاد تا آنکه بر شکم او ضربه‌ای وارد آورد و در اثر آن جنینی که نامش محسن بود سقط شد و آتش روشن کرد تا خانه را بسوزاند در حالی که فاطمه و عده‌ای از بنی هاشم در آن بودند و علی علیه السلام را به اجبار از منزل بیرون آوردند.

سیوری، المقداد، اللوامع الالهيه، ص ۳۵۹

۱۳. بیاضی نباتی (ره):

زین الدین بیاضی، عالم قرن نهم، قرار گرفتن حضرت فاطمه سلام الله علیها در میان درب و سقط محسن در اثر آن را مشهور میان شیعیان می داند و می نویسد:

واشتهر في الشيعة أنه حصر فاطمة في الباب حتى أسقطت محسنا.

در میان شیعیان مشهور است که او فاطمه را در پشت درب فشار داد تا آنکه محسن را سقط کرد.

العاملي النباتي، الشيخ زين الدين أبي محمد علي بن يونس (متوفى ۸۷۷هـ) الصراط المستقيم إلى مستحقي التقديم، ج ۳ ص ۱۲، تحقيق: محمد الباقر البهبودي، ناشر: المكتبة المرتضوية لإحياء الآثار الجعفرية، الطبعة الأولى، ۱۳۸۴هـ

۱۴. محقق کرکی (ره):

محقق کرکی، فقیه نامور شیعه در قرن دهم، برخی از این آلام از جمله تهدید به آتش کشیدن و سقط محسن را مطرح نمود. متن او چنین است:

والطلب إلى البيعة بالإهانة والتهديد بتحريق البيت و جمع الحطب عند الباب وإسقاط فاطمة محسنا.

(آنان بر اهل بیت علیهم السلام غلبه کردند که از جمله‌ی آن) طلب بیعت نمودن با اهانت و تهدید به آتش کشیدن منزل و جمع کردن هیزم نزد درب منزل، همچنین سقط کردن فاطمه فرزندش را ...

کرکی، علی بن الحسین، نفحات اللاهوت، ص ۱۳۰.

۱۵. مجلسی اول (ره):

مجلسی اول در قرن یازدهم، سقط محسن در اثر ضربتی که از سوی حکومت وقت متوجه فاطمه سلام الله علیها گشته، همچنین به شهادت رسیدن آن بانو در پی آن ضربت را پذیرفته و می نویسد:

شهادتها صلوات الله علیها کانت من ضرب عمر الباب علی بطنها عند إرادة أمير المؤمنين لبيعة أبي بكر و ضرب قنفذ غلام عمر السوط علیها بإذنه و سقط بالضرب غلام کان اسمه محسن.

شهادت فاطمه سلام الله علیها به سبب آن بود که خلیفه دوم (با ضربت خود) درب منزل را به شکم آن بانو زد این در آن هنگام بود که می خواستند علی علیه السلام را برای بیعت با ابوبکر ببرند و قنفذ غلام عمر بن الخطاب هم به دستور او، تازیانه بر فاطمه زد و در اثر این ضربت پسری که نامش محسن بود سقط شد.

مجلسی، محمد تقی، روضه المتقین، ج ۵ ص ۳۴۲.

۱۶. ملا صالح مازندرانی (ره):

بعد از او ملا صالح مازندرانی متوفای ۱۰۸۱ق، بر همین موضوع تاکید کرد و گفت:

قتلوا بضرب الباب علی بطنها وهي حامل فسقط حملها فماتت لذلك.

فاطمه سلام الله علیها را با زدن (و ضربت) درب بر شکمش به قتل رساندند در حالی که او حامله بود و در اثر آن فرزندش سقط شد و به همان جهت درگذشت.

المازندرانی، مولي محمد صالح (متوفای ۱۰۸۱هـ)، شرح أصول الكافي، ج ۷ ص ۲۳۱، تحقیق: مع تعليقات: الميرزا أبو الحسن الشعراي / ضبط وتصحيح: السيد علي عاشور، ناشر: دار إحياء التراث العربي للطباعة والنشر والتوزيع - بيروت - لبنان، چاپ: الأولى ۱۴۲۱ - ۲۰۰۰ م

۱۷. فیض کاشانی (ره):

فیض کاشانی متوفای ۱۰۹۱ق، روشن کردن آتش توسط خلیفه دوم برای سوزاندن منزل علی و فاطمه علیهما السلام را از جمله مطاعن او به شمار می آورد و می گوید:

منها (المطاعن) ... إضرامه (عمر) النار في بيت علي ليحرقه و فيه فاطمة و جماعة من بني هاشم.

از جمله‌ی مطاعن ... روشن کردن آتش در خانه علی (و فاطمه) توسط خلیفه دوم برای آنکه آن را بسوزاند در حالی که فاطمه و عده‌ای از بنی هاشم در آن بودند.
فیض کاشانی، محسن، علم الیقین فی أصول الدین، ج ۲، ص ۸۲۹

۱۸. صاحب وسائل (ره):

شیخ حر عاملی دانشمند نامدار قرن دوازدهم، موضوع سقط محسن را در ضمن اشعاری اینگونه می سراید:

أولادها خمس حسين والحسن * وزینب من أم كلثوم أسن
ومحسن أسقط في يوم عمر * من فتحه الباب كما قد اشتهر

فرزندان فاطمه پنج‌تایند که عبارتند از حسن، حسین و زینب از (فرزند چهارم) ام کلثوم بزرگتر است. (فرزند پنجم) محسن است که مشهور شده که بواسطه گشودن درب (خانه فاطمه) در ایام عمر بن الخطاب، سقط شد.

نگ: العاملي، السيد جعفر مرتضي (معاصر)، مأساة الزهراء عليها السلام، ج ۲ ص ۲۳، ناشر: دار السيرة بيروت - لبنان، الطبعة: الثانية، ۱۴۱۸هـ - ۱۹۹۷م.

۱۹. علامه مجلسی (ره):

علامه مجلسی متوفای ۱۱۱۱ق، ذیل روایت "إن فاطمة عليها السلام صديقة شهيدة" شهادت حضرت فاطمه سلام الله عليها را متواتر خوانده و به جزئیات این جریان پرداخته است. مشروح سخن او چنین است:

إن هذا الخبر "إن فاطمة عليها السلام صديقة شهيدة" يدل على أن فاطمة صلوات الله عليها كانت شهيدة و هو من المتواترات و كان سبب ذلك أنهم لما غضبوا

الخلافة و بايعهم أكثر الناس بعثوا إلى أمير المؤمنين عليه السلام ليحضر للبيعة، فأبى فبعث عمر بنار ليحرق على أهل البيت بيتهم و أرادوا الدخول عليه قهرا، فمنعتهم فاطمة عند الباب فضرب قنفذ غلام عمر الباب على بطن فاطمة عليها السلام فكسر جنبها و أسقطت لذلك جنبنا كان سماه رسول الله صلى الله عليه و آله محسنا، فمرضت لذلك و توفيت صلوات الله عليها في ذلك المرض.

روایت " إن فاطمة عليها السلام صديقه شهيدة " دلالت می کند بر اینکه فاطمه سلام الله عليها به شهادت رسید. این موضوع از جمله موضوعات متواتر است. سبب آن هم این بود که زمانی که سردمداران حکومت، خلافت را غصب کردند و اکثر مردم با آنان یعت کردند، به دنبال علی علیه السلام فرستادند تا برای بیعت حاضر شود آن حضرت امتناع ورزید در این هنگام عمر بن الخطاب (برخی را) به همراه آتش فرستاد تا آنکه خانه‌شان را بسوزاند و می خواستند با اجبار وارد منزل شوند که فاطمه سلام الله عليها نزد درب خانه، مانع از ورودشان شد. پس قنفذ غلام عمر بن الخطاب، درب منزل را به شکم آن بانو زد که در اثر آن پهلویش شکست و جنبش که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم او را محسن نامیده بود، سقط شد. در اثر آن، مریض گشت و در همان مریضی، درگذشت.

المجلسي، محمد باقر (متوفای ۱۱۱۱هـ)، مرآة العقول في شرح اخبار آل الرسول، ج ۵، ص ۳۱۸، ناشر: دار الكتب الإسلامية - تهران، الطبعة: الثانية، ۱۴۰۴هـ - ۱۳۶۳ش.

۲۰. صاحب حدائق (ره):

شیخ یوسف بحرانی فقیه صاحب نام شیعه در قرن دوازدهم، به مناسبتی برخی از مصائب حضرت فاطمه سلام الله عليها از جمله کتک خوردن او و سقط محسن را در کتاب فقهی خود، مطرح می کند. او می نویسد:

و ضرب الزهراء عليها السلام حتى أسقطها جنبها ولطمها حتى خرت لوجهها

و جنبها.

فاطمه سلام الله عليها را کتک زد تا آنکه جنبش را سقط کرد و به صورت او سیلی زد تا آنکه با صورت و پیشانی به زمین خورد.

البحراني، الشيخ يوسف، (متوفای ۱۱۸۶هـ)، الحدائق الناضرة في أحكام العترة الطاهرة، ج ۵، ص ۱۸۰، ناشر: مؤسسة النشر الإسلامي التابعة لجماعة المدرسين بقم المشرفة، طبق برنامه مکتبه اهل البيت.

۲۱. شهید صدر (ره):

عده فراوانی از دانشمندان معاصر هم پیرامون مصائب حضرت فاطمه سلام الله علیها، قلم زدند. در ادامه از باب نمونه به سخن متفکر شهید آیت الله سید محمد باقر صدر، اکتفا می شود. وی در کتاب "فدک فی التاریخ" بدین صورت می نگارد:

... قد هجم علی آل محمد صلی الله علیه وآله وسلم فی دارهم وأشعل النار فیها
أو کاد ... أن عمر هدد بحرق بیده وإن کانت فاطمة فیه ...

همانا عمر بن الخطاب به تحقیق هجوم آورد بر آل محمد علیهم السلام در خانه شان و آتش روشن کرد یا نزدیک بود آتش بزند ... همانا عمر بن الخطاب به سوزاندن خانه او تهدید کرد اگر چه فاطمه در آن باشد ...

صدر، السید محمد باقر، فدک فی التاریخ، ص ۲۸ الی ۹۲

نتیجه کلی

رهاورد این نگاشته، اثبات رویکرد همگانی دانشمندان امامی از قرنهای نخستین تا به امروز، پیرامون مصائب و آلام حضرت فاطمه سلام الله علیها از قبیل هجوم، آتش زدن، ضرب، سقط فرزندان، فشار میان در و دیوار، و شهادت، در دوران اندک پس از رحلت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم توسط سران دستگاه خلافت و پیروان آنان، می باشد.